

ALEXANDRU DÎRUL
Institutul de Filologie
(Chișinău)

ROLUL DETERMINĂRILOR RAPORTUALE ÎN ACTUALIZAREA NUMELUI ÎN ENUNȚ

La baza unităților lingvistice, și în primul rând la baza enunțului, unitate minimală a comunicării, se află anumite reflecții despre obiectele, fenomenele, faptele și situațiile din realitatea ambiantă. Aceasta înseamnă că toate cuvintele, precum și enunțul din care acestea fac parte, sînt actualizate, înțelegîndu-se prin aceasta că ele se prezintă nu ca unități ale vocabularului sau constructe sintactice (în cazul enunțurilor), ci drept denumiri de obiecte concrete și de enunțuri sau părți ale acestora privind anumite fapte reale sau situații. După cum subliniază Olga Moskalskaia, corelarea cu realitatea, adică actualizarea se prezintă drept o proprietate indispensabilă a oricărui text (Moskalskaia, p. 97). De acum J. Ries menționa că în calitate de trăsătură principală ce deosebește un enunț (/o propoziție) de o îmbinare de cuvinte trebuie considerat modul cum se corelează conținutul cu propoziția. Autorul menționa, în parte, că sensul propoziției nu se reduce la suma sensurilor cuvintelor și a îmbinărilor de cuvinte ce fac parte din ea; acesta (sensul propoziției) conține ceva mai mult și anume – ceea ce preface unitățile vocabularului mort într-un act comunicativ viu – corelarea cu realitatea (Ries, p. 74 – apud Moskalskaia, p. 97).

Dacă se consideră că semnificația cuvîntului cu valoare de substanțialitate (e vorba în fond de substantive) se prezintă drept o reflecție a denotatului (adică drept relația semnificatului față de un obiect anumit din realitatea ambiantă), atunci apare întrebarea ce ar trebui să reflecte o unitate sintactică ce conține două sau mai multe unități lexicale, printre care, paralel cu unitățile ce reflectă nemijlocit denotatul, figurează, de asemenea, unități prin care se exprimă caracteristici, semne, moduri de manifestare a obiectelor reprezentate prin cuvintele din prima categorie.

În explicarea acestui fapt trebuie să se pornească de la postulatul că realitatea ambiantă i se prezintă (îi este dată) vorbitorului în activitatea lui de cunoaștere, de acțiune obiectual-practică și de comunicare drept o totalitate a unei cantități enorme de obiecte, fenomene, proprietăți, procese, raporturi etc. reciproc legate între ele (Сусов, p. 15). Această totalitate poate fi segmentată în părți aparte, în laturi, momente, determinate de faptul că pentru realitatea ambiantă este caracteristică nu numai continuumul (o neîntrerupere) în trecerea unui fenomen într-altul, ci și discontinuitatea (/discontinuumul), caracterul discret al faptelor care constă în delimitarea relativă a unui fenomen (/fapt) de altul, în localizarea temporală și spațială a unor sau a altor elemente, în reproducerea (/ repetarea) aceluiași element în diferite combinații, în posibilitatea de substituie a unor elemente prin altele (Философская энциклопедия, т. 4, p. 363 – apud Сусов, p. 15). Parte din elementele unor asemenea ansambluri se prezintă, de regulă, drept denotate ale unităților denominative ale limbii – ale cuvintelor.

Or, denotatul îmbinării sau al enunțului (unități de bază a sintaxei) după opinia lui Iv. Susov, se prezintă, de regulă, drept un obiect complex, un ansamblu de elemente simple. Un asemenea ansamblu de elemente reciproc legate este numit de autorul citat *situație* (Сусов, p. 15).

La rîndul său, de denotare este strîns legată noțiunea de identificare, de actualizare. În ordinea aceasta de idei, merită atenție afirmația cercetătoarei Olga Moskalskaia cum că identificarea obiectelor, numite de unitățile lexicale din enunț reprezintă nu altceva decît precizarea referinței numelui (în primul rînd, a substantivelor). Autoarea ține să (relateze) precizeze că prin referință în lingvistică se înțelege corelarea cuvîntului cu denotatul, i. e. corelarea unității lexicale cu obiectul respectiv din realitatea ambiantă (acesta este numit de asemenea referent). Totodată, autoarea ține să menționeze că identificarea obiectelor numite în enunț se prezintă drept condiție obligatorie de actualizare a enunțului, a corelării acestuia cu realitatea, precum și fixarea acelor trăsături (/semne/mărci) (de persoană, timp, modalitate) care constituie categoria predicativității (Москальская, p. 100). Relatînd, totodată, că referența numelui, la fel ca și categoria predicativității, rezultă din esența comunicativă a enunțului și din corelarea acestuia cu realitatea, Olga Moskalskaia insistă asupra faptului că referența numelui și categoria predicativității interacționează în cel mai strîns mod cu segmentarea comunicativă a enunțului în „temă” și „remă” și cu actul de predicție (prin predicție înțelegîndu-se atribuirea „noului” obiectului comunicării, i. e. atribuirea unei teme). Întru confirmarea tezei date, autoarea face trimitere la opinia lui P. F. Strawson conform căruia pentru construirea unui enunț corect este nevoie de a respecta două tipuri de reguli: 1) reguli de referință și 2) reguli de predicție. Unul dintre obiectivele principale privind utilizarea limbii constă în a comunica o anumită informație despre unele lucruri, obiecte, despre persoane sau evenimente. Conform concepției lui P. F. Strawson, în scopul obținerii unui astfel de obiectiv urmează ca noi să intuim în enunțul nostru răspuns la astfel de întrebări ca: „Despre ce sau despre cine se vorbește?” și „Ce se vorbește despre acesta/aceștia?” Răspunsul la prima întrebare urmează să fie intuit prin mijlocirea stabilirii referinței, prin identificare, iar răspunsul la cea de a doua – prin atribuirea unui anumit semn (/caracteristică): prin descriere, prin clasificare sau caracterizare (Strawson P. F. On Referring, p. 181 – apud Москальская, 100).

Sub aspectul structurii, actualizarea are la temelie principiul de combinare care se manifestă la toate nivelele, obținîndu-se pe calea aceasta o vădită economie de mijloace ale limbii. Asupra acestei proprietăți a limbii atrăgea atenția Luis Hjelmslev, relatînd că „limba e alcătuită în așa fel, încît dintr-un mănunchi de figuri aranjate în nenumărate feluri își poate construi o mulțime nesfîrșită de semne. Dacă limba n-ar fi fost alcătuită astfel, ea n-ar fi putut servi ca instrument utilizabil pentru atingerea scopului” (Hjelmslev, p. 89). Ideea aceasta în diverse redacții o întîlnim la mai mulți cercetători. Îmbinarea în cadrul structurii limbii are un specific al său. În special aceasta se manifestă la nivelul sintactic, realizîndu-se, de fapt, în modul de îmbinare a cuvintelor, mod bazat, în esență, pe principiul subordonării, acesta constituind esența structurii limbii.

Prin îmbinarea cuvintelor, în special prin subordonare, se obține actualizarea numelui (în fond a substantivului), procedeu care se află la temelie transformării unităților denominative în unități comunicative. Vorba e că actualizarea obiectelor desenate de cuvintele denotative se obține, de regulă, prin aplicarea determinărilor: prin calități, după cum subliniază Iv. Susov, se determină modul de existență sau de manifestare ale obiectelor (Сыков, p. 16). De exemplu, în urma aplicării determinantului *deștept* la substantivul *cîine* prin îmbinarea *cîine deștept* vorbitorul identifică animalul dat, deosebindu-l în cazul concret de alți cîini prin istețimea sa. Sau, de exemplu, prin îmbinarea *Un moșneag doarme* prin determinantul dinamic *doarme* este identificat un om în vîrstă și deosebit de semenii săi, în momentul dat, în situația dată, caracterizîndu-se prin starea de somn.

Determinările cu ajutorul cărora se actualizează un obiect numit de substantiv sînt multiple și variate. Prin mijlocirea acestora se notează (/indică) o calitate, o proprietate, un semn, se obține o determinare cantitativă, posesivă, demonstrativă, dimensională etc.; un obiect poate fi actualizat și printr-o caracteristică dinamică, care, la rîndul său, este corelat cu circumstanțe temporale, spațiale, modale, finale, cauzale etc., etc.

Printre actualizatorii numelui mai generalizanți, neutri sub aspectul tipului de caracteristică, sînt așa-numiții *determinanți*. După cum se relatează în GALR „clasa determinanților reunește acele elemente ale limbii care *asociate unui substantiv* sînt compatibile în condiții determinate cu rolul de *a transfera* substantivul din zona abstractă a denominării în domeniul substanțial al referinței, de a transforma (în actul de enunțare) *substantivul*, entitate a sistemului, în *grup substantival*, component al enunțului; enunțul, în calitate de suport al comunicării, este cel care asigură transferul informației referitoare la un «eveniment». Includerea în enunț a substantivului, corelarea lui cu referința (cu substanța evenimentului comunicat) se realizează prin asocierea cu unul dintre membrii clasei determinanților. Prezența determinantului asigură corelarea – în comunicare – a denumirii (a substantivului, unitate a limbii), cu «*obiectul*» (implicat în evenimentul relatat prin enunț) la care face referință comunicarea. Prin asocierea cu un determinant, substantivul *se integrează* în enunț (devenit comunicativ); determinantul principal la structurarea grupului nominal cu funcția de *integrator enunțiativ*” (Gramatica, I, p. 47-48). Accentuîndu-se că „funcția enunțiativ-integratoare implicată de *referențializarea/actualizarea* substantivului este asumată de unul dintre membrii clasei determinanților” (o. c., p. 48), în lucrarea citată se relatează că nivelul grupului substantival, rolul de *integrator enunțiativ* – care asigură încadrarea în enunț a substantivului – poate fi îndeplinit de articol (enclitic și proclitic), de adjectivele pronominale, de numerale, precum și de cîteva adjective de origine adverbială (*așa* [om], *asemenea*) sau de grupări locuționale ca *astfel de*, *altfel de*. După cum se relatează în GALR, categoria determinanților este reprezentată în limba română de o clasă destul de numeroasă și *gramatical neomogenă* reunind unități lingvistice afixale (articolul), dar și cuvinte și grupări locuționale, caracterizate fiecare printr-un compartiment diferențiat (Gramatica, I, p. 48).

Or, drept actualizator al substantivului și deci drept integrator al acestuia poate fi considerat orice element cu funcție determinant-atributivă: adjective de tot felul, construcții prepoziționale, forme cazuale ale substantivului, verbe la forme finite sau absolute (*cîine deștept*, *vecin scandalagiu*, *popă tuns*, *copil plîngînd*, *argumente rezonabile*, *valuri mugînde*, *cană de lut*, *opinci de porc* etc. Între determinanții propriu-ziși și determinantele atributive, inclusiv cele dinamice există deosebiri vădite, deși ele „conlucrează” în enunț. Determinanții propriu-ziși fac în enunț un tot cu substantivul și servesc drept indici ai funcțiilor sintactice ale acestora. De exemplu, în îmbinarea *Anteriul lui Arvinte* prin determinantul *lui* este marcată forma cazuală de genitiv a substantivului *Arvinte*, marcîndu-se funcția atributivă a acestuia. Spre deosebire de determinanți propriu-ziși care se prezintă drept niște auxiliare utilizate numai împreună cu numele, determinativele caracterizatoare dispun de un anumit conținut semantico-sintactic: calificativ, procesual, obiectual, circumstanțial etc., acestea fiind corelate cu substantivul printr-un anumit tip de legătură: atributivă, complementară, predicativă (Долгова, p. 19).

De fapt, cu fenomenul „actualizare” corelează, într-un fel, noțiunea de *nume proprii logice* prin care, conform „Noului dicționar enciclopedic al științelor limbajului”, sînt numite „expresiile care permit desemnarea obiectului (sau a grupului determinat de obiecte) despre care dorim să afirmăm sau să negăm cutare sau cutare proprietate (Ducrot, p. 237).

De fapt, actualizarea se obține prin îmbinarea subordonatoare a substantivului, prin care este numit obiectul, cu unitățile lexicale prin care sînt notate determinantele, însuși mecanismul de îmbinare fiind codificat, într-un fel, în modul de stratificare (organizare) categorială a vocabularului limbii. Am putea spune, în linii mari, că acest mecanism se sprijină pe principiul corelării conținutului cuvîntului cu referentul. Vorba e că limba își organizează astfel lexicul încît dispune, pe de o parte, de unități lexicale prin care sînt denumite obiecte, fenomene, lucruri etc. Și pe de alta, caracteristici de diferită natură (imantent statice, dinamice, circumstanțiale) (de ex.: *miel blînd, cîinele latră, casa de aici*). Din perspectivă referențială numai cuvintele din prima categorie reflectă nemijlocit denotatul, caracterizîndu-se printr-o anumită autosuficiență semantică și funcțională. Celelalte, ca determinante, adesea polisemantice, obțin legătura cu denotatul și-și precizează sensul numai prin îmbinarea cu unitățile lexicale ce reflectă nemijlocit denotatul ele își precizează semnificația, făcîndu-se dependente de acestea. De exemplu, adjectivul-determinant *înalt*, utilizat pentru actualizarea diferitor obiecte, numite de diverse substantive, își precizează sensul, devenind totodată dependent de acesta (de exemplu: *Munte înalt, decorație înaltă, sunete înalte, post înalt, nivel [de trai] înalt, familie înaltă*). Sau, de exemplu, verbul *a umbla* în funcție de substantivul determinat, devenind dependent de acesta, își manifestă diferitele sale sensuri determinante (de exemplu: *umblă ceasul, umblă vinul, a umblat motanul [la smîntînă], umblă lupii [pe aici], umblă copilul [la școală], moșul umblă [greu], umblă trenurile [des]*).

Stratificarea categorială a vocabularului limbii se dovedește a fi foarte importantă pentru îmbinarea cuvintelor prin subordonare. Aflîndu-se la baza clasificării cuvintelor în părți de vorbire (se are în vedere ordonarea, în primul rînd, a cuvintelor semnificative [de sine stătătoare] în cele patru părți de vorbire de bază – substantive, verbe, adverbe – din gramatica tradițională), prin utilizarea cuvintelor determinante pe lîngă cele determinate se obține organizarea acestora în diverse unități sintactice (un adjectiv tînde a fi folosit pe lîngă un substantiv, un adverb – pe lîngă un verb sau un adjectiv, un verb – pe lîngă un substantiv sau un substituit al lui etc.). Prin faptul că de la aceeași rădăcină se pot forma derivate ce țin de diferite părți de vorbire, din acestea constituindu-se chiar enunțuri (tip: *Scribul scrie o scrisoare; Sculptorul a sculptat o sculptură; Pictorul pictează o pictură*) se obține o considerabilă economie de mijloace glotice.

S-ar putea astfel sublinia că modul de a conceptualiza din perspectivă categorială (/categorematică) entitățile conținutale din lumea ambiantă stă la temelia legăturii prin subordonare a cuvintelor în unități sintactice. De exemplu, pentru actualizarea obiectelor numite de substantive, acestea tind să se îmbine cu anumite adjective prin care sînt numite diverse caracteristici individualizatoare, formînd împreună unități sintactice de tipul grupurilor (/îmbinărilor) de cuvinte nominale (*cîmpie verde, cîine deștept, plop înalt, discurs interesant* etc.). Adverbele manifestă tendință de a se alătura verbelor, adjectivelor și altor adverbe pentru a le caracteriza pe acestea din punctul de vedere al diverselor circumstanțe de evaluare a acțiunii, de gradul de intensitate a manifestării semnului, caracteristicii, proprietății etc. (de exemplu: *merge încet; se oprește aici; nou absolut; se culcă tîrziu; foarte bine; cîntă frumos; se îndepărtează alene; doarme liniștit; se întoarce seara* etc., etc.). Astfel că prin utilizarea unor determinante pe lîngă altele (le-am putea spune determinante de treapta a doua și de a treia) reușim să variem sub diferite modalități caracterizarea obiectului prin același determinant (cf.: *călătorul mergea repede – călătorul mergea încet – călătorul mergea agale; un palton nou – un palton aproape nou – un palton absolut nou; Ion locuiește departe – Ion locuiește foarte departe – Ion locuiește nu chiar departe*).

Dar actualizarea unui obiect reprezentat prin substantiv, se obține nu numai prin caracteristici statice sau dinamice, ci și prin corelarea obiectului dat cu alt obiect (/alte obiecte). De altfel, o asemenea actualizare se poate obține atît prin îmbinări de cuvinte, cît și prin enunțuri. De exemplu, atît prin îmbinarea *Agudul de lîngă poartă*, cît și prin enunțul *Agudul ce crește lîngă poartă*, actualizarea *agudului* se face prin corelarea acestuia cu obiectul *poartă*, concretizîndu-se că el se află în nemijlocita apropiere de ea (poartă). Și aceasta spre deosebire de îmbinările de tipul *Agudul din ogradă*; *Agudul de pe coastă*; *Agudul de după casă* în care actualizarea obiectului *agud* se obține prin raportarea acestuia la alte obiecte din spațiu. Dar după cum se poate ușor constata, actualizarea obiectului se face nu numai prin corelarea lui spațială cu alte obiecte din realitatea ambiantă. Ea se poate obține, de asemenea, prin conexitatea obiectului actualizat cu alte obiecte din perspectiva materiei din care este fabricat, din perspectiva provenienței, conținutului, motivului, scopului, apartenenței, destinației etc., etc. (de exemplu: *Cană de lut – cana este făcută din lut*; *Căldare de apă – O căldare care este plină cu apă*; *Cadouri pentru copii – Cadourile sînt destinate copiilor*; *Bere de Chișinău – Berea este fabricată la Chișinău* etc.).

Drept determinante în asemenea situații sînt utilizate diverse forme substantivale în care se conțin substantive prin care sînt numite obiecte (vezi exemplele de mai sus). Dar raporturi determinante actualizatoare se pot exprima și prin structuri în care drept elemente de actualizare figurează adjective. De exemplu, prin îmbinarea (/grupul) de cuvinte *manta soldățească* se exprimă raportul dintre *manta* și *soldat*, specificîndu-se că mantaua face parte din echipamentul soldatului, fiind destinată acestuia. Totodată raportul dat se prezintă drept caracteristică actualizatoare a substantivului *manta*. Sau, de exemplu, prin grupul de cuvinte *zeamă pipărată* se exprimă un raport dintre obiectele *zeamă* și *piper*, subliniindu-se totodată că raportul dat este un actualizator al felului de mîncare respectiv.

Exprimarea caracteristicilor raportuale prin adjective categoriale (относительные прилагательные) este destul de răspîndită în limba rusă, caracterizîndu-se printr-o mare varietate de raporturi dintre obiecte (de exemplu: *фарфоровая посуда* 'veselă de porțelan'; *соломенная крыша* 'acoperiș de paie'; *дамская шляпа* 'pălărie de damă'; *борщевая приправа* 'condimente pentru borș'; *зимняя пишецца* 'grîu de iarnă'; *папин портфель* 'geanta lui tata'; *Петина шапка* 'căciula lui Petrea' etc., etc.). În limba română exprimarea caracteristicilor raportuale dintre două obiecte prin mijlocirea adjectivelor categoriale (/relative) este limitată la un număr neînsemnat de tipare structurale de felul: *cojoc țărănesc*, *sat țigănesc*, *conac boieresc*, *costum bărbătesc*, *teren lutos* etc. Majoritatea îmbinărilor construite cu adjective categoriale (/relative) din limba rusă, în română sînt redată prin grupuri de cuvinte în care elementul determinant prin care se exprimă caracteristica raportuală dintre două obiecte este reprezentat prin substantive la formă casuală sau substantive precedate de prepoziții (cf.: *бабушкина шкатулка* – lădița bunicăi; *кожаные туфли* – pantofi de piele; *поповский дом* – casa popii; *Колыны коньки* – patinele lui Nicolae). S-ar putea presupune că determinanții reprezentați prin diverse forme gramaticale ale substantivului au putut lua naștere în construcții predicative (în enunțuri), figurînd aici drept compliniri sau extensiuni ale sensului verbului-predicat. Vorba e că actualizarea substantivului sau a substantivelor acestuia se face, după cum s-a relatat supra, atît prin determinări imanente statice reprezentate, în planul expresiei, de obicei prin adjective, cît și prin determinări concrete dinamice, redată, în planul expresiei, de regulă prin verbe. În ultimul caz actualizarea se face, pe de o parte, prin simplu

verb, de regulă prin forme finite și absolute ale verbelor intransitive (*Rană sîngerîndă; Codru înverzește; Moșneagul doarme*), iar pe de alta, prin verbe urmate de compliniri și extensiuni (e vorba, în fond, de verbele tranzitive, dar și verbe ce țin de alte categorii) (de exemplu: *Moșneagul [ce] repară grebla; Directorul împarte cărți elevilor; Soldatul care îmbracă mantaua; Vecina [ce] spală în fiecare zi pragul casei* etc.). În scopul concretizării semanticii verbului, limba nu s-a limitat doar la adverbe care din perspectiva corelării cu denotatul, ca determinante, tind să facă aceasta prin intermediul unui alt determinant – verbul. Limba a recurs la diverse forme gramaticale ale substantivului (forme cazuale cu sau fără prepoziții) și aceasta din următoarele motive. Vorba e că adverbul este, în esența sa, o clasă de cuvinte cu sens generalizant și chiar anaforic ele pot concretiza acțiunea doar în liniile cele mai generale. Or, la actualizarea numelui-subiect prin verbul predicat cu adjuncții lui se simte necesitatea că în procesul de actualizare a acestuia verbul predicat să fie corelat cu anumite situații concrete. Astfel, pentru actualizarea unui obiect din perspectiva fixării situației lui spațiale, pare insuficientă indicarea locului acestuia printr-un adverb de loc (de exemplu, *Popa locuiește aici (/acolo/departede/dincolo)*). Mai plauzibilă pare a fi actualizarea obiectului prin fixarea poziției lui în spațiu, aceasta obținându-se prin corelarea lui cu un obiect concret sau mai multe din realitatea ambiantă (a se compara cu cele de mai sus: *Popa locuiește lângă biserică; Popa locuiește pe strada Florilor; Popa locuiește la țară; Popa locuiește într-o casă nouă* etc.).

Aceasta se referă și la situațiile când actualizarea se face și prin intermediul unor altor tipuri de corelări raportuale decât cele spațiale. În parte e vorba de raporturi obiectuale (*Moșul repară ochelarii; Baba face sarmale*), raporturi distributive (*Președintele repartizează bunuri prietenilor; Vasile se adresează colegilor*), raporturi oblativ (*Zăpada lunecă de pe acoperiș; Vasile se îndepărtează de prieteni*), raporturi deliberative (*Vasile se gîndește la plăcinte; Ion povestește despre copilărie*); raporturi cauzative (*Vasile cîntă de bucurie; Copilul plînge de durere*); raporturi translative (*Apa se transformă în aburi; Arvinte preface anteriul în jachetă*) etc. Situația s-ar datori faptului că verbul, ca determinant al substantivului-subiect, avînd, la rîndul său, nevoie de anumite precizări pentru a-și concretiza un sens al său sau altul, intră în corelație cu o serie de substantive prin care sînt numite obiecte, astfel că în cazul acesta actualizarea se obține prin corelarea obiectului determinat cu o serie de alte obiecte, fapte, fenomene, evenimente. Or, întrucît obiectele, faptele, fenomenele etc., în raport de care este actualizat obiectul (în funcție, de obicei, de subiect) sînt exprimate prin substantive cu diverse roluri semantice (de obiect, beneficiar, posesor, instrument etc.) s-a simțit nevoia de a le marca pe acestea (prin formă cazuală sau prin prepoziție) pentru a le deosebi de substantivul determinat care drept subiect se află la cazul Nominativ.

Trebuie relatat, de altfel, că determinările raportuale prin care sînt actualizate anumite obiecte, exprimate prin substantive în construcții predicative sînt destul de numeroase și foarte variate sub aspect semantic. Verbul prin semantica sa determină tipul de raport determinant din enunț, sensul generalizant al subgrupului de verbe cu ajutorul cărora se exprimă tipul respectiv de raporturi fiind totodată și denumirea acestuia. În parte, exprimarea raporturilor transgresive sau translative se pot obține prin structurile predicative (enunțuri) ce conțin unul din verbele prin care se exprimă o transformare (*a preschimba, a transforma, a modifica, a schimba, a preface, a metaforma* etc.) (de exemplu, *Ion a transformat bucătăria în salon; Spirtul s-a prefăcut în vapori; Balaurul s-a preschimbat într-un nor*).

De altfel, verbul este foarte strîns legat cu complinirile sale, astfel că uneori el devine, împreună cu complinirea, un univverb, acesta cuprinzînd în sensul său atît acțiunea,

cît și obiectul obținut în urma realizării acțiunii de către agent. De altfel, univerbul se formează, de regulă, de la rădăcina substantivului-complement. De exemplu: *a oferi un dar* → *a dărui*; *a face praf* → *a prăfui*; *a se face roșu* → *a se înroși*; *a aranja o coafură* → *a coafura*; *a da cu var* → *a vărui*; *a sta la/de pîndă* → *a pîndi*; *a da cu grebla* → *a grebla*; etc. Univerbalizarea face, de fapt, să se „șteargă”, fiind mai slab sesizat, raportul obiectual, deși cele două tipuri de construcții sînt sinonime. De exemplu, dacă în construcția *Copiii fac praf* este bine sesizat un raport de obiectualizare, apoi în enunțul *Copiii prăfuiesc* ne putem da seama despre acest raport doar apelînd structurile de adîncime. O altă pildă, într-o structură ca, bunăoară, *Vecinul dă cu grebla* între obiectele *vecin* și *greblă* este bine sesizat un raport instrumental (vecinul afînează solul, folosind drept instrument grebla), apoi în construcția sinonimă *Vecinul greblează*, nefiind reprezentat în structura de suprafață substantivul prin care ar fi notat instrumentul, raportul instrumental este slab sesizat, deși în structura de adîncime acesta va figura. Pildele date vin să confirme odată în plus teza conform căreia un enunț comunică mai mult decît semnifică (Moeschler Jacques, p. 14).

Deși verbul este elementul care, după cum s-a relatat, determină tipul raportului semantic, sînt totuși frecvente situațiile cînd enunțurile cu același verb sînt însoțite de mai multe compliniri, exprimîndu-se mai multe tipuri de raporturi. De exemplu, în enunțul *Dulgherul de dimineață, în curte, cioplește neobosit niște doage de stejar cu barda cea nouă* verbul *a ciopli* este elementul pe care „se sprijină” toate raporturile din enunț: un raport obiectual (*Dulgherul cioplește niște doage*), un raport instrumental (*Dulgherul cioplește cu barda*), un raport temporal (*Dulgherul cioplește de dimineață*), un raport spațial (*Dulgherul cioplește în curte*), un raport modal (*Dulgherul cioplește neobosit*). Lucrurile s-ar putea explica prin faptul că numai două dintre tipurile de raporturi menționate sînt strîns legate de semantica verbului: raportul obiectual (*Dulgherul cioplește niște doage*) și raportul instrumental (*Dulgherul cioplește cu barda*). Cît despre raporturile circumstanțiale (spațiale, temporale, modale) pentru acestea e importantă acțiunea în genere și nu sensul ei concret. Vorba e că orice acțiune, stare, proces pot fi apreciate (/concretizate) din perspectiva locului de desfășurare, din punctul de vedere al timpului, precum și sub aspectul modului de evoluare. Aici însă se impune o rezervă. Vorba e că uneori o nuanță sau alta în cadrul raporturilor circumstanțiale presupune o legătură strînsă cu semantica verbului. De exemplu, pentru ca în cadrul raporturilor semantice spațiale să se obțină indicarea locului de unde se sustrage ceva (raporturi ablative), e nevoie ca verbul predicativ să fie reprezentat printr-un verb cu semnificație de „a sustrage”, „a scoate” (*a extrage, a scoate, a exciza, a smulge, a dezlădăcina, a dezgropa, a desprinde, a retrage, a trage, a depărta, a delătura, a exclude, a elimina, a înlătura, a elibera* ș. a.) (de exemplu: *Ion extrage un cartuș din cutie; Vecinul smulge fîn din căpiță; Băiatul scoate un covrig din buzunar; Bucătăreasa înlătură sîmburi din pere; Ioana sustrage suc din lămîie* etc.). În cazuri ca acestea raportul presupune, de regulă, trei obiecte: agentul acțiunii de „a extrage”, obiectul extras, și obiectul sau locul de unde se extrage. Or, exprimarea raporturilor ablative determinante se poate obține și prin mijlocirea a două substantive utilizate pe lîngă verbul respectiv. În asemenea situații predicatul este prezentat printr-un verb intransitiv de tipul: *a ieși, a scăpa, a încolți, a miji, a răsări, a proveni, a fișni, a apărea* etc. (de ex.: *Pescarul a ieșit din apă; Vecinul a apărut de după casă; Luna răsări de după deal; Apa fișnea de sub picioare; Vasile provine din nobili* etc.).

Semantica verbului este determinantă, de asemenea, la exprimarea raportului ilativ, deosebindu-se și aici structuri în care raportul se stabilește între trei obiecte (de ex.: *Vasile înfinge cazmaua în pămînt; Vecinul înfundă ranga în zid*) și între două (de ex.: *Mingea străpunge geamul; Cuiul se înfinge în lemn*).

De fapt, doar în situații relativ rare exprimarea raportului circumstanțial este strâns legat de semantica verbului. În linii mari însă raporturile circumstanțiale, și în primul rând cele spațiale, sînt reprezentate, în esență, prin adverbe și construcții substantival-prepoziționale cu semnificație adverbială, caracterizîndu-se printr-o dependență relativ slabă de semantica verbului: aici, după cum s-a relatat supra, importă doar semnificația de acțiune, stare, proces în genere. Aceasta se manifestă, în parte, și prin faptul că același verb se poate construi cu circumstanțe diferite (de ex.: *Zosim lucrează aici/ în clădire/ acasă/ în pădure/ sub pod/ pe acoperiș/ după casă/ lângă primărie/ peste deal/ printre streini* etc.), precum aceeași construcție substantival-prepozițională sau adverb se pot construi cu diverse verbe predicative (de ex.: *Arvinte lucrează [ară/ se plimbă/ sapă/ cîntă/ pălăvrăgește* etc.] *pînă tîrziu*).

De altfel, în gramatica tradițională o atenție mai persistentă se acordă analizei raporturilor circumstanțiale lăsîndu-se aproape fără atenție raporturile necircumstanțiale. Aceasta s-ar putea datora faptului că raporturile necircumstanțiale sînt legate de semantica verbului predicativ, iar ultimul la rîndul său, este examinat și descris, tradițional, izolat de complinirile și extensiunile sale. Se constată doar că există compliniri directe (complinirea este legată direct de verb) și compliniri indirecte (complinirea se unește de verb prin mijlocirea prepozițiilor). În esență, determinarea raporturilor necircumstanțiale, în parte a celor actuale, se reduce la constatarea că verbele tranzitive cer un complement direct (un substantiv la cazul acuzativ, de obicei fără prepoziție), indicîndu-se totodată că acțiunea tranzitivă, realizată de un agent, trece (/se răsfrînge) asupra unui obiect din afară.

Or, la tranzitive sînt trecute de gramatica tradițională verbe cu semnificație foarte variată cu ajutorul cărora se exprimă cele mai variate raporturi dintre, obiecte, tipurile cărora sînt inspirate (/sugerate), sub aspect denominativ, de sensul generalizant al subclaselor de verbe utilizate pentru exprimarea acestora: declarare, apartenență, creare, devenire, transformare, estimare, procurare, distribuire, sustragere, provenire, măsurare, distrugere, îngăduire, impunere, calificare ș.a. De exemplu: *Moșul a cumpărat o capră; Vasile i-a spart capul prietenului; Cîntărețul interpretează o arie; Petre deține șase arii de pămînt; Vasile are o bibliotecă bogată; Ion îl întrece pe Vasile la prășit; Vecina împarte pomană la săraci; Vasile întreține o familie mare; Vasile povestește prietenilor despre pățaniile sale* etc.

S-a menționat *supra* că denumirea raporturilor actualizatoare ale numelui-subiect sînt legate de sensul generalizant al subclaselor de verbe care participă la exprimarea raporturilor respective. Or, în același scop pot fi utilizate, de asemenea, denumirile cazurilor din diferite limbi dat fiind că formele cazuale ale numelui (compliniri sau extensori ai verbului predicativ) joacă un rol important în stabilirea relațiilor dintre obiectele numite de substantivele respective. E vorba de locuțiuni terminologice formate de la denumirile de caz ca, de exemplu: *raporturi ablative; raporturi instrumentale sau mediative; raporturi distributive; raporturi ecvative; raporturi translative sau transgresive; raporturi ilative; raporturi aditive; raporturi esive; raporturi eclative; raporturi comitative; raporturi inesive* etc.

În legătură cu descrierea situațiilor privind utilizarea raporturilor semantice dintre cuvinte drept actualizatoare ale numelui-subiect, se impune următoarea rezervă: Orientarea comunicativă prin care se caracterizează orice enunț, fiind legată de sensul verbului predicativ, ar părea că eclipsează valoarea de actualizator nominal al raportului dintre obiecte la exprimarea căruia participă semantica verbului dat. Și totuși rolul de actualizator nominal figurează în raportul dintre obiecte ce se conține în enunț, fie chiar în

mod „camuflat”. Vorba e că această valoare a raportului poate fi, într-un fel, „remontată” dacă partea predicativă a enunțului va fi transformată într-o subordonată atributivă. A se compara: *Moșneagul mănâncă plăcinte*. – *Moșneagul care mănâncă plăcinte*. După cum se poate ușor observa, valoarea de determinant al raportului dintre cele două obiecte (*Moșneag* și *plăcinte*)/ apare mai pronunțat în cel de al doilea enunț.

Astfel, am putea spune în încheiere că identificarea tipurilor de raporturi dintre obiecte, obținute prin mijlocirea verbelor predicative utilizate în vederea actualizării numelui-subiect în enunț se prezintă drept o problemă actuală privind structura semantică a limbii și din perspectiva aceasta merită atenția cercetătorilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. О. И. Москальская, *Грамматика текста*, Moscova, 1981.
2. J. Rics, *Was ist ein Satz?*, Praga, 1931.
3. *Философская энциклопедия*. V. 4, Москва, 1967.
4. И. П. Сусов, *Семантическая структура предложения*, Tula, 1973.
5. P. F. Strawson, On referring Ch. E. Caton (ed.). *Philosophy and Ordinary Language*, Urbana, 1963.
6. Luis Hjelmslav, *Prolegomena...*
7. *Gramatica limbii române*. I, București, 2005.
8. О. В Долгова, *Синтаксис как наука о построение речи*, Москва, 1980.
9. Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, 1998.
10. Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, 1999.

SUMMARY

The article investigates the identification of the types of relationships between objects obtained by means of predicative verbs used in order to update the name-subject in the enunciation. It's a current problem on the semantic structure of the language. From this perspective it deserves the attention of researchers.